

Bél Mátyás: Hungariából Magyarország felé

Válogatta, a szöveget gondozta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Tarnai Andor.

(Magyar ritkaságok.) Szépirodalmi Könyvkiadó Budapest, 1984.

„Féltucatnyi tudományszakban vallják, hogy a XVIII. század első felének Bél Mátyás a legjelentősebb magyarországi tudósa; azt is tudják azonban, hogy életműve új — modern szempontok szerinti — földolgozásra vár, és sajnálattal hangoztatott általános vélemény, hogy érdemei és történeti jelentősége nincs jelen az újabb magyar köztudatban. Az utolsó magyar nyelvű összefoglaló munka 1879-ben jelent meg róla, csak nagy könyvtárakban elérhető nyomtatott műveit jó, ha nemzedékenként átolvassa valaki, hátrahagyott kéziratok a XVIII. századra visszanyúló próbálkozások ellenére kiadatlanok...” Így ír a könyv bevezetőjében Tarnai professzor, s szó szerint igazat kell adnunk számonkérő megálapításának. Sőt még megtoldhatjuk azzal, hogy mindeddig az 1684-től 1749-ig élt nagy pozsonyi evangélikus lelképásztor ugyancsak igen jelentős teológiai és pedagógiai munkássága sem nyerte el megillető mérlegelését és méltatását.

Valóban elmondhatjuk: ha feledésbe teljesen nem merült is Bél Mátyás, sokkal inkább csak neve szerepel hazai köztudatunkban, s nem az, mit alkotott, munkássága nem szerves összetevője történeti műveltségünknek. Semmi kétség, több oka van ennek. Nem a legkisebb közülük, hogy e munkásság oly sok tudományterületre kiterjedt, kémiaiától a teológiáig; igazában számos tudományág múltba mélyedő képviselőinek vállvetett erőfeszítésére lenne tehát szükség, hogy érdeme szerint méltathassuk Bél Mátyás életművét. S a sokoldalúsággal járó nehézségeket a teljesítmény hatalmas méretei még megtézik. Nem is térve ki forrásértékű kijegyzéseinek óriási tömegére, annak méretei, mit feldolgozott, nem kevésbé bámulatra méltók. Négy teljes s egy félbemaradt ötödik hatalmas főlíó kötet képviseli a sok közül fő művét: a „Notitia Hungariae novae”-t,

mely arra volt hivatva, hogy történeti-földrajzi fölépítésében egyetemes ismeretét adja Magyarországnak. De ami a szerző életében megjelenhetett belőle, csak egy része volt a kéziratban többé-kevésbé elkészült nagy műnek. S ebből adódott egy további nehézsége annak, hogy a „Notitia” gazdag tartalma közkinccsé váljék. A kortársak legjobbjai ugyanis annyira tudatában voltak annak a rendkívüli tudományos lentéktelen részük olvashatatlan lett, retű kéziratot hagyatéka képviselt, hogy megpróbálták azt megszerezni, ami részben sikerült is néhányuknak. Ez nemcsak a kéziratok szétszóródását eredményezte, hanem azzal a szomorú következménnyel is járt, hogy nem jelentéktelen részük olvashatatlaná lett, sőt tönkrement a hajósok gondatlansága miatt, mikor Batthyány József érsek az általa megvásárolt fő tömeget a Dunán Pozsonyból Kalocsára szállíttatta.

Hogy Bél Mátyás munkássága még szakkörökben sem ismert eléggé, annak Tarnai Andor egy további okára is rámutat. Arról van szó, hogy Bél Mátyás a tudomány akkori nemzetközi nyelvén: latinul írta műveit, mégpedig nem könnyen követhető, kissé keresett latinsággal. Éppen ezért kell üdvözlönnünk, hogy a szóban forgó kötet Bél Mátyás tevékenységét több munkájából vett jellemző szemelvények magyarrá fordításával tette szélesebb olvasóközönség számára hozzáférhetővé. Igaz, az utóbbi években nem hiányoztak kísérletek a „Notitia” egy-egy megleírásának magyar nyelven való közzétételére, de sajnos, nem mindig a végleges kézirat alapján s olykor nem is a legjobb fordításban. A Tarnai szerkesztette kiadvány az első, mely Bél Mátyás egész nyelvészeti, nyelvtörténeti, történeti és országleíró, továbbá tudományszervező munkásságából ízelítőt ad nyomtatásban megjelent művek végleges szövege alapján. S a ki-

túnó válogatáson kívül a latin megfogalmazások nehézségein jól felülkerekedő, olvasmányos fordítást is elismerés illeti.

A kiadvány elérte célját: hogy Bél Mátyás korszakalkotó munkásságát közelebb hozza a ma emberéhez s ösztönzést adjon az ebben a mindmáig kevéssé hasznosított nagy értékű, sokban

előremutató ismeretanyagban való elmélyedésre. Nagymértékben hozzájárul ehhez Tarnai professzor külön tanulmányának beillő bevezetője, mely páratlan tájékozottsággal illeszti be Bél Mátyás tudós egyéniségét és egész munkásságát korának hazai és nemzetközi összefüggéseibe.

Wellmann Imre

Pázmány Péter válogatott művei

Bennem van a hiba bizonyosan: nem tudok ugyanis örülni, lelkesedni a Magyar Remekírók sorozat egyik legújabbban megjelent kötetének, a magyar ellenreformáció katolikus vezéralakjának válogatott írásait olvasván. Mert amilyen súlyos terhű feladat egy több mint ezeroldalas írói életmű-válogatásról a rendelkezésre álló néhány sorban érdemi értékelést adni, olyan nehéz évszázados sebek felfakadása ellenére tárgyilagosságnak maradni, s nem sérteni az ökumenizmus szellemét, amelynek erősödése korunk egyházai-ban örvendetes jelenség. Nem bírálom a válogatás alapszempontját, melynek következtében a kötetnek csaknem kétharmada polémia, s alig több mint egyharmada a hitéletet valóban építeni tudó predikáció, végtére is így áll a mai olvasó elé a maga valós mivoltában az a Pázmány, aki nemcsak hite „győzhetetlen igazságai” felől volt meggyőződve, hanem saját szellemének felsőbbrendűségéről is. Nehéz viszont megérteni azt a szinte kritikátlan lelkendezést, mely már a kiválasztott vitanyagban is, még inkább a hozzájuk kapcsolt jegyzetekben s végül az utószóban jelentkezik. Nehéz megérteni például azt, hogy miért volt szükség — 1983-ban! — vagy féltucatszor emlegetni hosszabban-rövidebben Luther édesanyjának az ördöggel való viszonyát (!), mely a pázmányi „katolikus hitvédelem fölényének” parádés bizonyossága. Ha vitatkoznunk kell a „jobb ügy” diadalra juttatásának érdekében, hát csapjanak össze érvek és ellenérvek; ám ha ez „szükségképpen” kapcsolódik az ellenfél becsmlésével, nézetei kicsavarásával és rágalmazással, akkor —

bármelyik oldalon jelentkezik is — csak sajnálkozunk, mi több, szégyenkezünk lehet. Ilyen úton a kívánt célba érkezni nem tudunk. A történelem a legfőbb bizonyág erre.

Vitathatatlan igazság, hogy Pázmány a 17. század legfelkészültebb, legalapossabban képzett katolikus főpapja. Lenyűgöző íráskészsége és csillapíthatatlan vitavágya annyira sikeres volt, hogy nemcsak saját korában és saját hívei körében aratott osztatlan elismerést, hanem évszázadokra kihatóan — sőt, úgy tűnik, mindmáig — meghatározta pozitív értékelését. Ez a hatás tükröződik azokban az irodalomtörténeti megállapításokban, melyek magától értődő természetességgel közlik, hogy Pázmánynak „egyetlen méltó ellenfele” a kiváló kassai református pap, Alvinczi Péter volt, vagy hogy a wittenbergi egyetem híres tanárának, Balduinus Frigyesnek azért kellett beavatkoznia a magyar protestáns teológusoknak Pázmánnyal folytatott vitájába, mert az evangélikusoknak nem voltak olyan papjai, akik „kielégítő” választ tudtak volna adni a harcos jezsuita főpapnak.

Ha valahol, akkor éppen polemikus iratok esetében szükséges az ellenfelek nézeteinek ismerete. Méghozzá abban a formában, azzal a tartalommal, s abban a szövegösszefüggésben, melyben maga a megkérdőjelezett ellenfél szól és érvel.

Az igazság másik oldalára — Pázmány írásai esetén különösképpen! — akkor derül fény, ha az olvasó elé állhat az a Magyar István, aki megírta „Az országokban való sok romlásoknak okairól” szóló könyvét. Ez az